

Відгук

офіційного опонента доктора історичних наук, професора, завідувача відділу джерелознавства нової історії України Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України Ігоря Борисовича Гирича на дисертаційне дослідження Михайла Едуардовича Сабінського “Постать Михайла Грушевського в українській закордонній історіографії 1940-1980-х рр.”, поданої на здобуття наукового ступеня доктора філософії в галузі знань 03 «Гуманітарні науки» за спеціальністю 032 «Історія та археологія»

В сучасному грушевськознавстві працям зарубіжних українських істориків про життя і діяльність Михайла Грушевського належить особливе місце. По смерті видатного нашого історика і громадсько-політичного діяча, лише за межами СРСР можна було правдиво писати про його внесок в скарбницю національної думки та розбудову відновленої у 1917-1918 роках незалежної української держави. Тема ця має актуальний науковий інтерес, бо ще не була предметом спеціального наукового дослідження. Тому треба вітати дисертаційну працю Михайла Сабінського, присвячену цій проблемі.

Дисертант переконливо обґрунтував мету і завдання праці, запропонував слушні хронологічні межі роботи – 1940-ві – 1980-ті роки. І дійсно, саме 1940-і роки були часом масової еміграції українців до країн Центральної і Західної Європи (передусім Німеччини), бо 1920-1930-ті роки вважати часом закордонного грушевськознавства не можна. Воно розвивалося, але ще на матірних українських землях в Галичині, головню – у Львові. Звісно, окремі публікації про М. Грушевського з’являлися у Празі, Варшаві, Берліні в 1920-ті – 1930-ті роки та все ж вони були переважно пов’язані або із мігруючими західноукраїнськими вченими, або свіжою політичною еміграцією, яка ще не стала діаспорою. Верхня межа – 1989 рік – не збігається з датою здобуття Україною незалежності (1991), але, як на наш погляд, ця дата теж виправдана, бо вже в добу т.зв. гласності українські вчені з підросійської України вже мали можливість контактувати зі своїми діаспорними братами і у своїх студіях робити висновки, що відповідали поглядам українців вільного світу. Тим більше, що це час т.зв. Оксамитових революцій у Східній Європі.

Говорячи про закордонне грушевськознавство автор дисертаційного дослідження слушно свідомо відмовляється від деяких неголовних (бічних) питань і зосереджується на трьох проблемах, щоб їх найкращим чином і повніше розглянути.

Автор дисертації розробив достатньо логічну структуру свого дослідження. На вступну частину та аналіз історіографії питання і використаних джерел у дисертаційній праці відведено перший розділ. Другий – четвертий розділи – присвячені трьом ключовим проблемам закордонного грушевськознавства: передперіоду (до часу утворення журналу «Український історик» і УІТ) перед створенням Л. Винаром окремої полігуманітарної дисципліни грушевськознавства (1940-1960-ті рр.). Цю верхню межу дисертант датує 1966 роком, коли святкувалося за кордоном 100-річчя з дня народження М. Грушевського і головним редактором «Українського історика» було підготовлене ювілейне число журналу.

Праця М. Сабінського має історіографічний характер. Тому й природньо, що для автора література з досліджуваного питання часто одночасно слугувала і джерелом його дослідження. Автор дисертації попри це продемонстрував добру ерудицію і ознайомлення з дуже значною літературою, як взагалі з грушевськознавства, так і досліджень, що стосувалися закордонної грушевськіани післявоєнного періоду. Дисертаційна робота має широку історіографічну базу, яка дозволила авторові зробити відповідні дисертаційні висновки, які виглядають переконливими і науково доведеними.

Дисертант у вступному розділі розпочинає свою роботу з відзначення внеску професора Любомира Винара. Він цілком обґрунтовано стверджує, що без цього вченого не лише б не постала окрема галузь гуманітарних знань – грушевськознавство, але б останнє не мало і такої кількості кваліфікованих авторів, яких голова УІТ спонукав до написання статей на полі грушевськозначих досліджень. Л. Винар будирував діаспорне суспільство ідеями про перегляд інтегрально-націоналістичних і гетьманських поглядів на внесок М. Грушевського у суспільно-політичний розвиток України, і цим

формував новий суспільний запит на об'єктивну оцінку значення діяльності великого історика в політиці. А також просто замовляв конкретним дослідникам грушевськознавчі теми, просив написати спогади про голову Центральної Ради особам, які ще пам'ятали живого М. Грушевського. І навіть О. Оглоблин писав у 1960-ті роки багато про М. Грушевського передусім тому, що мав в цьому заінтересованість і замовлення від Л. Винара. Приміром, відома публікація Олександра Петровича в ювілейному числі «Українського історика» за 1966 рік постала з виголошеної промови на засіданні УВАН у 1954 році, присвяченій двадцятиріччю з дня смерті М. Грушевського.

Автор дисертації слушно наголошує на різносторонній роботі головного редактора «Українського історика», що одночасно влаштовував міжнародні конференції, розшукував старі забуті публікації про М. Грушевського в малодоступній пресі. Виявляв незнані архівні документи у фондах американських і канадських архівів і бібліотек, займався передруком важливих концептуальних статей М. Грушевського, укладав бібліографію публікацій про нього, розробляв методологію нової дисципліни.

Щоправда, на наш погляд, все ж грушевськознавство наукове почалося не від Л. Винара, перші роботи якого з цієї теми датуються другою половиною 1950-х років, а від його попередників – В. Дорошенка і О. Оглоблина. І на 1960-й рік вони вже мали поважну кількість визначальних за закладеними у них думками, публікацій. Деякі з цих ідей Л. Винар вже розвивав пізніше.

Багато місця, і цілком справедливо, дисертантом приділено питанню видання «Історії України-Руси» англійською мовою. Він вірно висновкує, що виконання цього завдання сприяло поширенню ідей М. Грушевського в англомовному світі. Наводить цікавий фактаж, як важко було переконати маловірів у потрібності такої праці.

Другий розділ дисертації М. Сабінський слушно присвятив першому періодові закордонної грушевськіани (1940-1965) – окремим роботам видатних історіографів, які першими почали переглядати усталене негативістське ставлення до М. Грушевського, яке демонстрували Д. Донцов та його епігони,

передусім Р. Бжеський (Млиновецький). Автор такою початковою межею обрав 1952 рік – видання англійською мовою в Анналах УВАН «Звичайної схеми руської історії...». А далі розповідає про перші об'єктивні наукові оцінки творчості М. Грушевського від Б. Крупницького, Н. Полонської-Василенко, Д. Чижевського, В. Січинського, Л. Біласа, Я. Пеленського, В. Дорошенка, О. Оглоблина та ін.

Треба віддати належне дисертанту, він тонко підмічає н'юанси поглядів цих видатних вчених щодо оціночних характеристик Великого Українця. Знаходить і наводить влучні цитати, добре їх інтерпретує, порівнюючи з висловлюваннями інших часів. Цей розділ має стрункішу структуру і кращу стилістичну подачу матеріалу за розділ перший. Приміром М. Сабінський відзначає, як Б. Крупницький – історик консервативної (державницької) школи у 1950-ті оцінює М. Грушевського вже не лише як народника, а за історіософськими думками, говорить про національно-державне значення «Історії України-Руси» М. Грушевського. Хоч правда, варто було зазначити, що намагання поєднати республікансько-демократичний і гетьмансько-консервативний погляди, а також відзначення державницького значення праць М. Грушевського у Б. Крупницького простежується вже у публікаціях середини 1930-х років, були і згадки про концепцію Грушевського і в часах Другої світової війни, після 1941-го року, особливо в його німецькомовних статтях, пов'язаних з УНІ в Берліні.

Тонко і зі знанням справи виписані думки про М. Грушевського Я. Пеленського і Л. Біласа. Влучно відзначено визнання національно-державного значення праць Грушевського, але існування ще помітних впливів концепції В. Липинського на цих дослідників. На наш погляд, особливо це відчувається у творі Я. Пеленського (дисертація про національні ідеї Липинського і Грушевського у порівняльному аспекті). Я. Пеленський, як консерватор, явно перебував на стороні В. Липинського.

Хоч методологічно, на наш погляд, цей розділ варто було розпочинати не з американського грушевськознавства 1950-х, а грушевськознавства ще

німецького періоду. Так праця, що лишилася в рукописі О. Оглоблина «Вчення М. Грушевського про мову – мовну спільноту – народ – расу» фактично закладала наукове грушевськознавство (щоправда друком з'явилася лише 2006-2007-го року, що свідчило про малий її вплив на історіографічну ситуацію тих часів).

У 1940-х почав писати про М. Грушевського і В. Дорошенко (у зв'язку з ювілеєм «Літературно-наукового вісника» (50 років появи, 1948 р.) В часи війни найповажніша українська газета «Краківські вісті» подала декілька джерелознавчих публікацій про М. Грушевського. Низку їх Л. Винар передрукував у 1970-1980-х роках.

Автор дисертації розводить в окремі глави проблему історіографічну – наукову рецепцію Грушевського як науковця, і суспільно-політичну складову. До певної міри це виправдано, хоча на ділі, іноді дуже важко розрізнити ці два аспекти. Бо навіть науковці оцінювали науковий внесок М. Грушевського в історію України, за його політичною діяльністю. Слушно вважаючи, що суспільно-політична діяльність останнього є продовженням наукових концепцій Грушевського-вченого.

Третій розділ М. Сабінський присвятив дуже важливій і ще малознаній темі: про чинники, які лягли в основу грушевськознавства, як науки. Цей короткий період – 1965-1967 роки – спричинив вибух публікацій на грушевськознавчу проблематику. За цими ініціативами дисертант слушно бачить подиву гідну активність Любомира Винара, який був натхненником більшості публічних акцій і видань.

Автор дисертаційного дослідження не йде протоптаними стежками. Не зупиняється на аспектах, вже вивчених сучасними історіографами. Скажімо, в праці Алли Атаманенко про заснування Л. Винаром «Українського історика» і УІТ подано багато джерел і проведено аналіз особистих контактів Л. Винара з найбільшими істориками діаспори: О. Оглоблиним, Н. Полонською-Василенко, Т. Мацьківим, М. Антоновичем та ін., але менше уваги було приділено конференційній складовій грушевськознавства – виступам вчених і

громадських діячів, так би мовити другого порядку, які не проявили себе у наукових дослідженнях конкретного грушевськознавства, але висловлювали суспільне бачення постаті М.Грушевського у середині 1960-х років. Автор дисертації слушно відзначив, що зміна наукової парадигми оцінки М. Грушевського на пряму залежала від зміни суспільно-політичних пріоритетів і ситуації в діаспорному житті.

Четвертий розділ присвячено закордонному грушевськознавству 1968-1989 років. Попри непроминальне значення праць Л. Винара та структур з ним пов'язаних, грушевськознавство мало ширші обрії. Виходять студії американського НТШ, де питаннями ставлення М.Грушевського до комуністичної влади 1920-х займався Матвій Стахів, в канадському університеті захищає докторат Томас Приймак, історико-економічні аспекти творчості М. Грушевського вивчає М. Чировський. Уряд УНР в екзилі (М. Плав'юк) розглядає М.Грушевського, як фундатора державницьких традицій УНР і Л. Винар готує до видання «На порозі Нової України» М. Грушевського.

Дисертант відзначає збільшення джерельної бази публікацій про М. Грушевського наприкінці 1960 – 1980-х роках, дослідження різноманітних аспектів біографії Великого Українця. Дисертант переконливо показав зростання виразної спеціалізації грушевськознавчого дискурсу та появи низки новаторських студій, які і сьогодні не втратили своєї цінності.

Проаналізувавши кожний розділ дисертації М. Сабінського можемо стверджувати, що дисертант добре володіє історичним фактажем своєї теми, вміє логічно, стилістично грамотно і послідовно викладати його. Подача матеріалу засвідчує добру спеціальну підготовку дисертанта, його висновки вмотивовані. Зібраний величезний фактичний матеріал має самостійне значення, і може бути широко використаний іншими науковцями в освітньо-педагогічній роботі. Аналітичний зміст висновків демонструє ретельність використаного історіографічного матеріалу. Методологія роботи відповідає меті і завданням дисертації. Використання дисертантом в ході дослідницького

пошуку широкого кола джерел та літератури добре аргументують запропоновані ним висновки. Відзначимо також уважну і прискіпливу роботу наукового керівника над дисертацією свого учня. Історіографічні праця – вищий рівень історичного досліджу, і його неможливо позитивно здійснити без консультаційної допомоги такого знавця-грушевськознавця, як професор Віталій Тельвак.

В цілому, позитивно оцінюючи дисертаційну роботу М. Сабінського, потрібно зазначити, що вона має деякі упущення. Крім уже висловлених уточнень і пропозицій у основній частині відзиву зазначимо ще такі:

1. Непояснення чітко, чому саме верхньою хронологічною межею дисертаційного дослідження обраний 1989-й, а не 1991-й рік. Хоч з самою цією датою опонент погоджується вповні.

2. Закордонне грушевськознавство у вступі, на наш погляд, варто було б починати не від заснування грушевськознавчої дисципліни та професора Л. Винара, а від перших грушевськознавчих публікацій ще 1940-х років, часів Другої світової війни.

3. Ганс Кох – визначний німецький україніст, який добре володів українською мовою, не був симпатиком російської історіографічної схеми української історії. Отто Гетч, дійсно був. Г.Кох у добі визвольних змагань служив в УГА. Був неофіційним перемовником німецьких чинників з ОУН у Другу світову. А головне був автором протиімперської брошури в серії книжок «Москва – Третій Рим», яку фінансувало УГКЦ на початку 1950-х років. Також він був учителем Я. Пеленського в стінах мюнхенського університету.

Вказані побажання жодною мірою не впливають на високу загальну оцінку опонованої роботи.

Дисертаційна робота Сабінського М. Е. “Постать Михайла Грушевського в українській закордонній історіографії 1940-1980-х рр.” є завершеним, самостійним та комплексним дослідженням актуальної наукової проблеми. Він отримав нові, якісні результати, що мають поважну новизну. Результати

дисертації свідчать вповні про досягнення дисертантом дослідницької мети дослідження.

Вважаю, що дисертація Михайла Едуардовича Сабінського “Постать Михайла Грушевського в українській закордонній історіографії 1940-1980-х рр.”, подана на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 032 «Історія та археологія» за своєю актуальністю, науково-теоретичним рівнем, новизною та практичним значенням відповідає вимогам наказу Міністерства освіти і науки № 40 від 12 січня 2017 року та вимогам затвердженого постановою Кабінету Міністрів України «Порядку присудження наукового ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» № 44 від 12 січня 2022 року, а її автор Сабінський Михайло Едуардович – заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 032 «Історія та археологія» з галузі знань 03 «Гуманітарні науки».

Офіційний опонент:

доктор історичних наук, професор,
завідувач відділу джерелознавства нової історії України
Інституту української археографії та джерелознавства
ім. М. С. Грушевського НАН України

Ігор ГИРИЧ

